

FRANSIYANING YEVROPA ITTIFOQI MAMLAKATLARI BILAN MIGRATSION MASALALAR BORASIDAGI HAMKORLIK TARIXI. SHENGEN KELISHUVI

SAYDULLAYEV Sirojiddin Asatullayevich

Alfraganus univesiteti Ijtimoiy fanlar fakulteti

“Xalqaro munosabatlar va tarix” kafedrası o‘qituvchi

sirojiddin.asatullayevich@mail.ru

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada, Fransiyaning Yevropa Ittifoqi mamlakatlari bilan migratsion masalalar borasidagi hamkorligi tarixi va Shengen kelishuvining o‘rni va ahamiyati batafsil yoritiladi.

Kalit so‘zlar: *Migratsiya jarayonlari, Yevropa Ittifoqi, Integratsiya jarayonlari, Siyosiy qochoqlar, Noqonuniy migratsiya, Shengen kelishuvi, Yevropa Kengashi, Migrantlar savdosi*

ABSTRACT

The article examines in detail the history of cooperation between France and the European Union on migration issues, as well as the role and importance of the Schengen Agreement.

Keywords: *Migration processes, European Union, Integration processes, Political refugees, Illegal migration, Schengen Agreement, Council of Europe, Migrant trafficking*

KIRISH

Fransiyaning Yevropa Ittifoqi mamlakatlari bilan migratsion masalalar borasidagi hamkorligi tarixi, migratsiya jarayonlarining xalqaro xususiyat kasb etishi va integratsiyalashuv jarayonlarining muhimligi bilan ajralib turadi. Yevropa Ittifoqi, o‘zining iqtisodiy va ijtimoiy integratsiya maqsadlariga erishish uchun, migratsiya masalalarini doimiy ravishda muhokama qilib kelmoqda. 2050-yillarga kelib, Yevropa Ittifoqi aholisi darajasini saqlab qolish uchun yiliga 949 ming chet elliklarni qabul qilish zarurati tug‘iladi. Bu raqamlar, migrantlar va ularning avlodlarining Yevropa Ittifoqi aholisi sonidagi ulushining 75% ga yetishi mumkinligini ko‘rsatadi.

Umumyevropa migratsiya tizimi, G‘arbiy Yevropa davlatlaridan muhojirlarning kirib kelishini yo‘lga qo‘yish va Sharqiy Yevropa davlatlarida maqbul sharoitlar yaratish maqsadida faoliyat yuritadi. Yevropa migratsiya modelining asosiy xususiyatlari siyosiy qochoqlar sonining kamayishi, qurolli mojarolar zonalarida

emigrantlar sonining o'sishi va ichki chegaralarda nazoratni kuchaytirish kabi omillarni o'z ichiga oladi.

Shengen kelishuvi, Fransiya va boshqa Yevropa mamlakatlari o'rtasidagi migratsiya masalalarini boshqarish uchun muhim hujjat bo'lib, ichki chegaralarni bekor qilish va erkin harakatlanishni ta'minlash maqsadida tuzilgan. Ushbu kelishuv, 1985-yilda imzolanganidan so'ng, 1995-yilda kuchga kirgan va bugungi kunda 29 ta davlatni qamrab oladi. Shengen hududi, migratsiya jarayonlarini boshqarishda muhim rol o'ynaydi va Fransiya, bu jarayonda yetakchi davlatlardan biri sifatida o'zining migratsiya siyosatini ishlab chiqishda faol ishtirok etadi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Migratsiya jarayonlari ma'lum bir hudud doirasi bilan cheklanmasdan, balki xalqaro xususiyat kasb etishi bilan alohida ajralib turadi. Ayniqsa, integratsiya jarayonlarining eng yuqori va samarali shakllangan tuzilmalaridan biri hisoblangan Yevropa Ittifoqi uchun migratsiya masalasi tarixiy davrlardan muhim ahamiyatga ega bo'lib kelgan va hozirda ham o'z dolzarbligini saqlab kelmoqda. 2050-yillarda Yevropa Ittifoqi aholisi 2000-yillar darajasida saqlash uchun yiliga 949 ming chet elliklarni qabul qilish kerak; mavjud iqtisodiy faol aholi sonini saqlash uchun 1,4 mln., iqtisodiy faol va nafaol aholi o'rtasidagi nisbatni kamayib ketishining oldini olish uchun esa 12.7 mln chet elliklarni qabul qilishi kerak bo'ladi. So'nggi holatda immigrantlar va ularni avlodlarini Yevropa Ittifoqi aholisi sonidagi ulushi 75% ni tashkil qilishi mumkin bo'lar edi¹.

Xalqaro migratsiya jarayonlarining o'ziga xos tajribaga ega bo'lgan modeli sifatida Umumyevropa migratsiya tizimi modelini ko'rsatib o'tish mumkin. Umumyevropa migratsiya tizimi modeli Yevropa Ittifoqi mamlakatlariga G'arbiy Yevropa davlatlaridan muhojirlarning kirib kelishini yo'lga solish va muhojirlarning ketib qolishiga to'sqinlik qiluvchi mamlakatlar, eng avvalo, Sharqiy Yevropa davlatlarida maqbul ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarni vujudga keltirish maqsadlarida faoliyat ko'rsatmoqda. Yevropa migratsiya modeliga xos bo'lgan eng asosiy xususiyatlar quyidagilardir: siyosiy qochoqlar miqdori keskin kamaygan holda migratsiya xususiyatining sezilarli o'zgarishi; qurolli mojarolar zonalarida emigrantlar sonining barqaror o'sib borayotganligi; Markaziy va Sharqiy Yevropa mamlakatlarida iqtisodiy qiyinchiliklar tufayli migratsiya jarayonlarining jadallashuvi; o'sib borayotgan migratsiya almashuvini hisobga olgan holda tashqi va ichki xavfsizlikni ta'minlovchi me'yoriy bazani yaratishga intilish; ichki chegaralarda

¹Глуценко Г.И. Влияние международной трудовой миграции на развитие мирового и национального хозяйства. –М.: «Наука». 2006. – С. 28.

chegara nazoratini bekor qilish bilan birga ichki chegaralarda yana-da ta'sirchanroq nazoratni ta'minlash; Yevroittifoq darajasida jinoyatchilikning oldini olish va bartaraf etish borasida birgalikda jadal ishlar olib borish; muammoli masalalarni hal qilishning muqobil usullari to'g'risidagi axborotlarning keng oshkoraligi va ularga erishishning osonligi, jabr ko'rganlarga zararni qoplashga tegishli huquqiy hujjatlarni o'zaro e'tirof etish va minimal me'yorlarni belgilash va hokazolar².

Yevropada iqtisodiy integratsiyaning kuchayib borishi migratsiya jarayonlariga ham bevosita daxldor ekanligini ko'rish mumkin. G'arbiy Yevropaga migrantlar oqimining kirib kelishi asosan ikkinchi jahon urushi tugallangandan so'ng kuchaya boshladi. XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab Yevropada immigratsiya markaziy muammolardan biriga aylandi. Yevropa Kengashining "Migratsiyani boshqarish strategiyasi" materiallarida qayd etilishicha, o'tgan asrning 90-yillariga kelib Yevropa mamlakatlarining migratsiya lug'atida "transzit migratsiyasi", "to'liq bo'lmagan migratsiya", "mehnat turizmi", "migrantlar savdosi", "kunlik transchegara – mayatniklik migratsiya" atamalari paydo bo'ldi. Yevropaning ko'p qismida vaqtinchalik migrantlarning oila qurishlari yoki yangi oilalar vujudga kelishi oqibatida doimiy migratsiya paydo bo'ldi. Shuningdek, Yevropa Kengashi islohotlarida migratsiya sohasidagi xalqaro strategiya ishlab chiqish jarayonida turistik sayohatga chiqqan yoki xizmat safarida bo'lgan ko'p sonli migrantlar ham hisobga olinishi lozimligiga alohida e'tibor qaratilgan. G'arbiy Yevropa mamlakatlaridagi migrantlar qabul qilishning turli ko'rinishlari orasida siyosiy boshpana berish alohida ajralib turadi. 1998-2002-yillari G'arbdan boshpana qidirganlar soni 400-420 ming atrofida bo'lgan. Ushbu davrda Yevropa davlatlaridagi immigrantlar miqdori sezilarli darajada yuqoriga ko'tarildi. XX asr oxirlariga kelib Yevropada qonuniy immigrantlar miqdorining o'zi 18,2 mln kishiga yetgani ham alohida e'tiborga molik jihatdir³. Shu sababdan Yevropa davlatlari migratsiya jarayonlarini muvofiqlashtirish va boshqaruvni nazorat qilish ushbu davlatlar oldidagi eng asosiy vazifa hisoblanadi. Xususan, Yevropa Kengashi o'zining migratsiya sohasidagi boshqaruvchilik rolini Yevropa ijtimoiy xartiyasi, Inson huquqlar bo'yicha Yevropa sudi ko'magida amalga oshirmoqda. Yevropa ijtimoiy xartiyasining bir qator moddalari migrantlar va ularning oilalari huquqlari va manfaatlarini bevosita himoya qiladi. Shuni ham ta'kidlash lozimki, Yevropa ijtimoiy xartiyasi nafaqat qonuniy, balki noqonuniy migrantlarning huquqlarini ham himoya qiladi. Inson huquqlar bo'yicha Yevropa sudi amaliyotidan ko'plab misollar, hatto migratsiya

²Джунайдуллаев Д. А. Ўзбекистон минтақаларида аҳоли миграцияси ва уни тартибга солишни такомиллаштартиш. Иқтисод фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилган дисс. – Т.: 2012. – Б. 40-41.

³ Соколова Т.С. Политика регулирования иммиграционных потоков и интеграции иммигрантов в ведущих европейских странах // Человек. Сообщество. Управление. 2009, №1. – С.78.

noqonuniy bo'lganda ham bu sud migrantlarning sha'ni, huquq va erkinliklarini hurmatlash, ularning shaxsiy va oilaviy hayoti, ular yashab turgan mamlakat ma'muriyati bilan o'zaro yaxshi munosabatda bo'lish huquqini himoyalaydi⁴. Shu bilan birgalikda, migrantlarning erkin harakatlanishi, ularning bir davlat hududidan boshqasiga o'tishidagi qiyinchiliklarni oldini olish, qolaversa Yevropa integratsiya jarayonlarida umumiy migratsiya siyosatini olib borish maqsadida o'zaro shartnomalar va kelishuvlar ishlab chiqilgan. Bulardan eng asosiysi sifatida Shengen kelishuvini keltirib o'tish mumkin.

Shengen kelishuvi (Lyuksemburdagi shahar-qishloq nomidan olingan) uning ishtirokchilari hisoblangan davlatlar hududida ichki chegaralarni bekor qilish, tashrif buyuruvchilarning butun hudud bo'ylab erkin harakatlanishi va sayohat qilishini yo'lga qo'yish maqsadida tuzilgan kelishuvdir. Ushbu kelishuv 1985-yil 14-iyunda yettita davlat – Fransiya, Germaniya, Gollandiya, Belgiya, Ispaniya, Portugaliya va Lyuksemburg tomonidan imzolangan. Biroq, ushbu kelishuv oradan roppa-rosa o'n yil o'tgach, ya'ni 1995-yil martda kuchga kirdi. Shengen kelishuvi a'zolari ko'zda tutilgan vazifalarni amalga oshirish maqsadida umumiy hudud – Shengen hududini yaratishgan. Shengen hududi 42673 km dengiz chegaralari va 7721 km quruqlik chegaralarini egallaydi. Bugun kunda Shengen hududiga 29 ta davlat kiradi. Bular: Fransiya, Germaniya, Italiya (Livignoni hisobga olmaganda), Ispaniya, Portugaliya, Avstriya, Belgiya, Vengriya, Gretsiya (Afonni hisobga olmaganda), Daniya (Grenlandi va Farer orollarisiz), Islandiya, Latviya, Litva, Lyuksemburg, Norvegiya (Shpisbergenni hisoblamaganda), Malta, Slovakiya, Sloveniya, Chexiya, Polsha, Finlandiya, Shvetsiya, Shvetsariya, Bolgariya, Xorvatiya, Ruminiya, Niderlandiya Estoniya, Lixtenshteyn. Bulardan 25 tasi Yevropa Ittifoqi mamlakatlari hisoblanadi. E'tibor qaratadigan bo'lsak, sanab o'tilgan mamlakatlar orasida Yevropa Ittifoqi a'zolari hisoblanmagan mamlakatlar (Lixtenshteyn, Shvetsariya, Norvegiya, Islandiya) ham Shengen hududiga kiritilgan. O'z navbatida, Shengen hududiga kirmagan Irlandiya va Kipr kabi Yevropa Ittifoqi a'zolarini ham alohida qayd etish joiz. Biroq, Yevropa Ittifoqi mamlakatlari fuqarolarining o'z mamlakati Shengen hududiga kirmasa-da, butun Yevroittifoq bo'ylab erkin harakatlanish huquqi mavjud⁵. Bundan tashqari Shengen hududi ishtirokchilarining a'zo mamlakatning istalgan hududida erkin harakatlanish huquqini ta'minlash maqsadida Shengen vizasi joriy etilgan. Shengen vizalari shaxslarga Shengen mamlakatlari hududlarida 180 kun ichida maksimal 90 kun Shengen zonasida qolish va sayohat qilish imkoniyatini

⁴Джунайдуллаев Д. А. Ўзбекистон минтақаларида аҳоли миграцияси ва уни тартибга солишни такомиллаштартиш. Иқтисод фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилган дисс. – Т.: 2012. – Б. 42.

⁵ Europe without borders. The schengen area // European commission. www.europa.eu/home-affairs

beradi. Shengen vizalari bir qator ko‘rinishlarga ega: *A*, *B*, *C*. *A* va *B* toifadagi vizalar Shengen mamlakatlari orqali tranzit qiluvchi shaxslarga beriladi. *C* toifadagi vizalar esa Shengen mamlakatlariga tashrif buyuruvchi mehmonlar, turistlar va biznes hamkorlarga taqdim etiladi. Shu bilan birgalikda *A* toifadagi vizalar Shengen guruhi davlatlariga aviaqatnov orqali tashrif buyuruvchilar uchun beriladi. *B* toifadagi vizalar yerusti transportining istalgan turida Shengen hududidagi bir yoki bir qancha mamlakatlar orqali keladigan shaxslarga taqdim etiladi. *C* toifadagi vizalar esa qisqa muddatli vizalar deb nomlanib, Shengen hududida 90 kundan ko‘p bo‘lmagan miqdorda harakatlanuvchi shaxslarga beriladi. *C* toifadagi vizalarning bir qancha kategoriyalari mavjud. Masalan, *C1* Shengen hududida 30 kungacha qolish huquqini beradi, *C2* va *C3* toifadagi vizalar 90 kungacha muddatda beriladi. Shundan *C2* yarim yil davomida viza olish imkoniyatini bersa, *C3* bir yil davomida olish mumkinligini anglatadi. Har bir Shengen vizasi foydalanishiga qarab *birmartalik*, *ikkimartalik* va *ko‘pmartalik* vizalarga bo‘linadi. Birmartalik viza shaxs yil davomida 30 kun tashrif buyurish huquqiga ega bo‘lib, 20 kun kelish va yana 10 kun qolish mumkin emas. Boshqacha aytganda, tashrif buyuruvchi 30 kundan darhol foydalanishi zarur. Ikki martalik vizada esa ushbu muddatni ikki qismga ajratish mumkin. Ko‘pmartalik viza Shengen hududidagi mamlakatlardan bittasiga beriladi, biroq fuqaro kelishuvga a‘zo har qanday mamlakatga kirish huquqiga ega. Ko‘pmartalik viza bir oydan bir yilgacha muddatda rasmiylashtiriladi, biroq sayyohlar jami 90 kundan ziyod bo‘lmagan muddatda chegarada qolishi mumkin.

Yevropa Ittifoqining yetakchi davlatlaridan biri hisoblangan Fransiya Shengen kelishuvining tashabbuskorlari sirasiga kiradi. Fransiya bilan birgalikda Shengen mamlakatlarining migratsiya siyosati o‘z ichiga bir qator asosiy yo‘nalishlarni qamrab oladi:

- tashqi chegara nazoratini kuchaytirish;
- migrantlar oqimi nazoratini kuchaytirish bo‘yicha milliy va xalqaro darjada chora-tadbirlarni amalga oshirish;
- noqonuniy migratsiya va noqonuniy bandlik bilan kurash olib borish;
- qochoqlarni boshpana bilan ta‘minlash tizimi takomillashtirish yuzasidan qabul qiluvchi va bufer mamlakatlar o‘rtasida o‘zaro hamkorlikni yo‘lga qo‘yish⁶.

1998-yil boshlaridan G‘arbiy Yevropa mamlakatlari doimiy ravishda immigrantlar qabul qiluvchi mamlakatlarga aylanib qolishdi. Bu esa migratsiya jarayonlarida quyidagicha siyosat olib borishni taqozo qila boshladi:

⁶ Судоплатов П.А. Миграционная политика стран Евросоюза. М.: Российская академия наук, 2006. - С.11.

- fuqarolikka qabul qilishning yanada liberal usullarini qayta tayyorlash va ishlab chiqish;
- fuqarolikka qabul qilish muddatini qisqartirish (15 yoshdan, ko'pchilik mamlakatlar uchun 7-8 yosh);
- xorijliklarga nisbatan ksenofobiya va rasizmni batamom bartaraf etish borasida maxsus qonunchilik aktlarini qabul qilish;
- kelib chiqish tamoyilini doimiy va vaqtinchalik yashash joyi tamoyiliga o'zgartirish;
- oilalarni mustahkamlashga qaratilgan chora-tadbirlar⁷.

Shengen kelishuvi joriy etilishi bilan Shengen hududiga migrantlar oqimi kirib kelishi kuchaya boshladi. Mana shunday sharoitda immigrantlarni qabul qiluvchi mamlakatlar noqonuniy migratsiya muammosi bilan to'qnash kela boshladi. Tabiiyki, Yevropaning "muhojirlar Makkasi" deya e'tirof etilgan Fransiya uchun bu muammo chigal tus oldi. Shengen kelishuvi imzolanganiga qadar har bir davlat ushbu muammoni mustaqil ravishda hal etardi, biroq chegara nazorati bekor qilingandan so'ng Fransiya uchun Shengen hududi doirasida migratsiya jarayonlarini boshqarish zarurati yuzaga keldi. Shu boisdan Fransiya hukumati oldida noqonuniy immigratsiya masalalariga qarshi kurash rejasini ishlab chiqish vazifasi turardi.

Fransiyaning immigratsiya masalalari bo'yicha vaziri Erik Besson Fransiya hukumati agar noqonuniy immigrantlar qay tarzda kelganligi to'g'risidagi ma'lumotni ayirboshlashsa, vaqtinchalik noqonuniy yashash uchun ruxsat berishga tayyorligi to'g'risidagi buyruqni imzoladi. Bundan Fransiya hukumati noqonuniy migratsiya oqimining asosiy yo'nalishlarini aniqlab, zarur choralarni oldindan ko'rish va bu bilan bog'liq muammolarni o'z vaqtida bartaraf etish maqsadini amalga oshirishni rejalashtirdi. Fransuz davlat arbobi Aleksandr Latsaning ta'kilashicha, noqonuniy migrantlar davlatdan ko'ra, ularni Fransiya jo'natgan jinoiy tuzilmalardan ko'proq qo'rqadi. Kimki hukumatga bu haqida xabar bersa, hukumat ushbu shaxslarga yetarli darajada imkoniyat yaratib beradi⁸. Shu bilan birgalikda hukumat Yevropa Ittifoqi doirasida migratsiya jarayonlariga alohida e'tibor qaratdi. Jumladan, "Fransiya Yevropa Ittifoqining yetakchi davlatlaridan biri sifatida o'zaro muvofiqlashtirilgan migratsiyani Yevroittifoq faoliyatining ustuvor yo'nalishlaridan biri deb hisoblaydi"⁹.

Ta'kidlash joizki, Shengen kelishuvi Yevropa mamlakatlarida erkin harakatlanish huquqini kafolatlasada, vaqt o'tishi bilan ko'pchilik a'zolarining,

⁷ Зайончковская Ж.А. Трудовая миграция в СНГ: социальные и экономические эффекты. М.: 2003. - С.35.

⁸ Анатолий Поморцев. Европа выгоняет мигрантов. <http://www.rbcdaily.ru/2009/02/06/world/400726>

⁹ Fransiya ichki ishlar vazirligining rasmiy sayti <http://www.vie-publique.fr/actualite/alaune/europe-vers-politique-commune-immigration.html>.

jumladan Fransiyaning ham immigratsion qonunchiligi keskin ko‘rinish olishiga sabab bo‘la boshladi. Qolaversa, migratsiya doirasida o‘zaro muvofiqlashtirilgan siyosatning ijobiy roli mavjudligiga qaramay, migratsiya bilan bog‘liq turli masalalarda mamlakatlar o‘rtasida qarama-qarshi yonashuvlar vujudga keldi. Masalan, Fransiya va Buyuk Britaniya chegarada tartibni saqlash masalasida turli xil pozitsiyani egallashgan. Buyuk Britaniya Fransiyaning Yevropa Ittifoqida chegara tartibini markazlashtirish g‘oyasiga qarshi chiqqan. Shuningdek, Buyuk Britaniya immigrantlar va qochoqlar to‘g‘risidagi milliy qonunlarni bir xillashtirishga qarshi chiqib, bu borada mustaqil qaror qabul qilish huquqini o‘zida saqlashga harakat qildi¹⁰.

Fransiyaning Yevropa Ittifoqi doirasida migratsiya muammolarini hal qilishga alohida va jiddiy e‘tibor qaratgan davlat deb hisoblash mumkin. Ushbu mamlakat YI doirasida migratsiyaga doir bir qancha loyihalar tashabbuskori hisoblanadi. Xususan, 2008-yil 7-iyulda Kannada bo‘lib o‘tgan Yevroittifoq ichki ishlar va adliya vazirlari o‘rtasidagi uchrashuvda Fransiya “Qochoqlarni taqdim qilish va immigratsiya to‘g‘risidagi pakt” loyihasini namoyish etdi. Ushbu loyiha YI mamlakatlarida immigratsiya siyosatini muvofiqlashtirish va umumiy prinsiplarni qabul qilish uchun yaratilgan.

XULOSA

Fransiya Respublikasida migratsiya siyosatini shakllanishi uzoq tarixiy davrlarga borib taqaladi. Buyuk fransuz burjua inqilobida fransuzlar va xorijliklar o‘rtasida milliy tenglikni ta‘minlash siyosati olib borildi. Birinchi jahon urushida Fransiya koloniyalaridan immigrantlar oqimining kuchayishi natijasida ularni arzon ishchi kuchi va harbiy frontda ishtirok etishlari uchun jalb qilish siyosati amalga oshirila boshlandi. Migrantlar oqimini nazorat etish va ularni o‘z manfaatlariga munosib tarzda faoliyat yuritishida migrantlar faqat arzon ishchi kuchi bo‘lib qolmasdan, balki malakali bo‘lishini ta‘minlash masalasi ikkinchi jahon urushidan keyingi Fransiya migratsiya siyosatida amaliy ahamiyatga ega bo‘la boshladi. Fransiya XX asrning ikkinchi yarmi oxirlariga kelib migratsiya jarayonlarini davlat tomonidan nazorat qilish va boshqarishni oldingi davrlarga nisbatan kuchaytira boshladi. Agar qiyosiy tahlil asosida e‘tibor qaratsak, Fransiya migratsiya siyosatining tarixiy-an‘anaviy ishtirokchilari yevropaliklar hisoblangan bo‘lsa, Fransiya mustamlakalari mustaqillikka erishgach, Fransiyaning asosiy immigrantlari shimoliy afrikalik va osiyolik shaxslar bo‘lganini ko‘rish mumkin.

¹⁰ Марина Боровик. Стратегии формирования иммиграционной политики ЕС. Выпуск 5(21). 2006. - С.14.

Shengen kelishuvi dastlab Yevropa davlatlarini iqtisodiy integratsiyasini kuchaytirish maqsadida tashkil etilgan edi. Yevropaning mustamlakalari mustaqillikka erishgach, migratsiya to'liqlari butun Shengen hududi bo'ylab tarqala boshladi. Tabiiyki, eng ko'p koloniyalarga ega bo'lgan Fransiyaga Shengen hududidan qonuniy muhojirlar bilan birgalikda, noqonuniy muhojirlar ham kirib kela boshladi. Shu boisdan Fransiya Shengen vizalari masalasida zarur choralar ishlab chiqishni o'z migratsiya siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri sifatida belgilamoqda.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR YO'YXATI

1. Глущенко Г.И. Влияние международной трудовой миграции на развитие мирового и национального хозяйства. –М.: «Наука». 2006. – С. 28.
2. Джунайдуллаев Д. А. Ўзбекистон минтақаларида аҳоли миграцияси ва уни тартибга солишни такомиллаштариш. Иқтисод фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилган дисс. – Т.: 2012. – Б. 40-41.
3. Соколова Т.С. Политика регулирования иммиграционных потоков и интеграции иммигрантов в ведущих европейских странах // Человек. Сообщество. Управление. 2009, №1. – С.78.
4. Джунайдуллаев Д. А. Ўзбекистон минтақаларида аҳоли миграцияси ва уни тартибга солишни такомиллаштариш. Иқтисод фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилган дисс. – Т.: 2012. – Б. 42.
5. Europe without borders. The schengen area // European commission. www.europa.eu/home-affairs
6. Судоплатов П.А. Миграционная политика стран Евросоюза. М.: Российская академия наук, 2006. - С.11.
7. Зайончковская Ж.А. Трудовая миграция в СНГ: социальные и экономические эффекты. М.: 2003. - С.35.
8. Анатолий Поморцев. Европа выгоняет мигрантов. <http://www.rbcdaily.ru/2009/02/06/world/400726>
9. Fransiya ichki ishlar vazirligining rasmiy sayti <http://www.vie-publique.fr/actualite/alaune/europe-vers-politique-commune-immigration.html>.
10. Марина Боровик. Стратегии формирования иммиграционной политики ЕС. Выпуск 5(21). 2006. - С.14.